

อิทธิพลสยามในหนังสือพิมพ์มิชชันนารี:
การเปลี่ยนแปลงสังคมล้านนาจากสังคมเอกเทศสู่ส่วนหนึ่งของรัฐสยาม ค.ศ. 1893-1926
The Influence of Siam in Missionary Newspapers:
The Transformation of Lanna Society as an Autonomous Society
to a Part of Siam, 1893-1926

ชัยวัฒน์ ปะสุนะ | Chaiwat Pasuna¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของสยามในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมล้านนา ทำให้เกิดการรับรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม เอกสารชั้นปฐมภูมิสำคัญในการศึกษา คือ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นซึ่งดำเนินการโดยคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนในช่วง ค.ศ. 1893-1926 ประกอบด้วย 1. หนังสือสิริกิติสัปดาห์ (สำนวนภาษาล้านนา) และ 2. The Laos News (สำนวนภาษาอังกฤษ) โดยนำเสนอผ่านประเด็นในการศึกษา 3 ประเด็น ได้แก่ 1. กำเนิดโรงพิมพ์แห่งแรกในดินแดนล้านนา 2. อิทธิพลสยามในหนังสือพิมพ์ และบทบาทของหนังสือพิมพ์ ในฐานะที่มีนัยสำคัญของการบันทึกเรื่องราวของอิทธิพลสยามในดินแดนล้านนา และ 3. การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับชนชาติไทย ผลการศึกษาพบว่ากิจการโรงพิมพ์ของมิชชันนารี ได้รับการอุทิศให้เป็นพื้นที่ของอุดมการณ์และความคิดแบบสยาม ซึ่งสามารถแพร่กระจายสู่กลุ่มของผู้อ่านและกลุ่มของคริสต์ศาสนิกชนล้านนาก่อนที่จะส่งอิทธิพลทางสังคมทั่วมณฑลพายัพ ประการสุดท้ายมิชชันนารีเป็นผู้ทำหน้าที่คนกลางที่ส่งผ่านอิทธิพลสยามสู่สังคมล้านนา

คำสำคัญ: ล้านนา, สยาม, หนังสือพิมพ์, มิชชันนารี, โรงพิมพ์

¹ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

This article Studied the influence of Siam as an integral part of changing Lanna society, leading to the emergence of a sense of unity of Siam. The primary sources in this study were local newspapers of the Presbyterian Missionaries during 1893-1926, consisting of 1. Sirikitissap (Northern Siam Language) and 2. The Laos News (English). Three factors emerged in this article: 1. the establishment of the first printing house in Lanna; 2. the influence of Siam in newspapers and the role of the newspaper as a stronghold in recording the story of Siam's influence in Lanna; and 3. the creation of knowledge about “Thainess”. The results of the study revealed that the missionary printing business was an area in which Siamese ideologies and ideas spread to readers and Lanna Christians before spreading throughout the Northeast Siam (Monton Payap). Furthermore, the role of the missionary was important, acting as a mediator to communicate the influence of Siam to the Lanna society.

Keywords: Lanna, Siam, Newspaper, Missionary, Printing House

ภูมิหลัง: กำเนิดโรงพิมพ์ในดินแดนล้านนา

เมื่อกล่าวถึงพัฒนาการของสังคมล้านนา จุดเปลี่ยนสำคัญของสังคมเกิดขึ้นในช่วงที่มีมิชชันนารี คณะเพรสไบทีเรียน หรือมิชชันลาว (Laos Mission)² เข้ามาปฏิบัติงานเผยแผ่คริสต์ศาสนา ส่งผลให้สังคมล้านนา พัฒนาและเติบโตอย่างมั่นคงภายใต้การสนับสนุนโครงสร้างทางสังคมหลายด้านจากคณะมิชชันนารี จะเห็นได้ว่า มิชชันนารีนอกจากจะนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สังคมล้านนา ยังเป็นตัวแทนถ่ายทอดวัฒนธรรมของสยาม เข้ามาสู่ล้านนาอีกด้วย การสร้างคูปการทั้งปวงของมิชชันนารี ล้วนเกิดขึ้นภายใต้วัตถุประสงค์ด้านพันธกิจเผยแผ่ คริสต์ศาสนาเป็นหลัก อีกทั้งยังเอื้อประโยชน์ให้ชนชั้นนำสยามตักตวงผลประโยชน์จากคูปการเหล่านี้ เพื่อสถาปนาอิทธิพลของตนในสังคมล้านนา (ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, 2550) วิทยานิพนธ์ของพรรณตรี แซ่ฮอง (2550) กล่าวว่ากิจการโรงพิมพ์เป็นอีกหน่วยการทำงานหนึ่งที่ขับเคลื่อนภารกิจของคณะมิชชันนารี ทั้งส่งเสริมการเผยแผ่ ศาสนา เช่น พระคัมภีร์ พระธรรมบท บทเพลงนมัสการ ประกาศพระกิตติคุณ ฯลฯ และส่งเสริมการศึกษา เช่น แบบเรียน หนังสือ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ หนึ่งในบรรดาความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การเกิดขึ้นของโรงพิมพ์ และสิ่งตีพิมพ์ในล้านนา ถือเป็นคูปการของเหล่าคณะมิชชันนารีที่ส่งผลโดยตรงต่อสังคมล้านนา นับเป็น ความพยายามเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอด และส่งต่อองค์ความรู้ของสังคมล้านนารูปแบบใหม่ เนื่องจาก เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมการคัดลอกของชาวล้านนาซึ่งถือเป็นวิธีการดั้งเดิม ซึ่งยังคงสืบทอดกันมานั้นแล้วกลับใช้เวลา ในการทำนานกว่าและทำได้ปริมาณน้อย อีกทั้งยังจำกัดเฉพาะกลุ่มและมักบันทึกองค์ความรู้ที่สำคัญเป็นต้น ว่าสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อทางศาสนา

การเกิดขึ้นของโรงพิมพ์ได้เข้ามาเปลี่ยนสังคมล้านนา ให้กลายเป็นสังคมที่สะพัดด้วยข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถผลิตซ้ำข้อมูลขึ้นได้จำนวนครั้งละมากๆ อีกทั้งยังใช้เวลาในการจัดทำที่น้อยกว่า ฉะนั้นความสะดวก รวดเร็ว มีผลโดยตรงต่อการบันทึกตามรูปแบบดั้งเดิม แต่เดิมชาวล้านนาจดจารเรื่องราวลงบนเอกสารประเภทพับสา “พับสา” (ᨶᩣ᩠ᩅᩣ᩠ᩅ) /พับ-สา/ เมื่อพิจารณาแยกแต่ละคำโดยคำว่า “พับ” (ᨶᩣ᩠ᩅ) /พับ/ หมายถึง การนำกระดาษขนาดยาว มาพับซ้อนกัน ส่วนคำว่า “สา” (ᩣ᩠ᩅ) /สา/ หมายถึง กระดาษที่ทำจากต้นสาอันเป็นความหมายตามวัสดุการผลิต นอกจากนี้ยังหมายถึง หนังสือ หรือสมุดบันทึกเป็นความหมายตามรูปแบบการใช้งาน ซึ่งเป็นคำเดียวกับคำว่า

² “ลาว” ในบทความนี้ คือ คำเรียกขานกลุ่มคนในวัฒนธรรมล้านนาจากทรรศนะของชาวสยาม ลาวในบทความนี้จึงใช้เรียกประชากรใน มณฑลพายัพ ทั้งนี้มิชชันนารียังได้รับอิทธิพลการใช้คำว่าลาวเพื่อเรียกขานชาวล้านนา เช่น คณะมิชชันลาว เจ้าลาว ฯลฯ

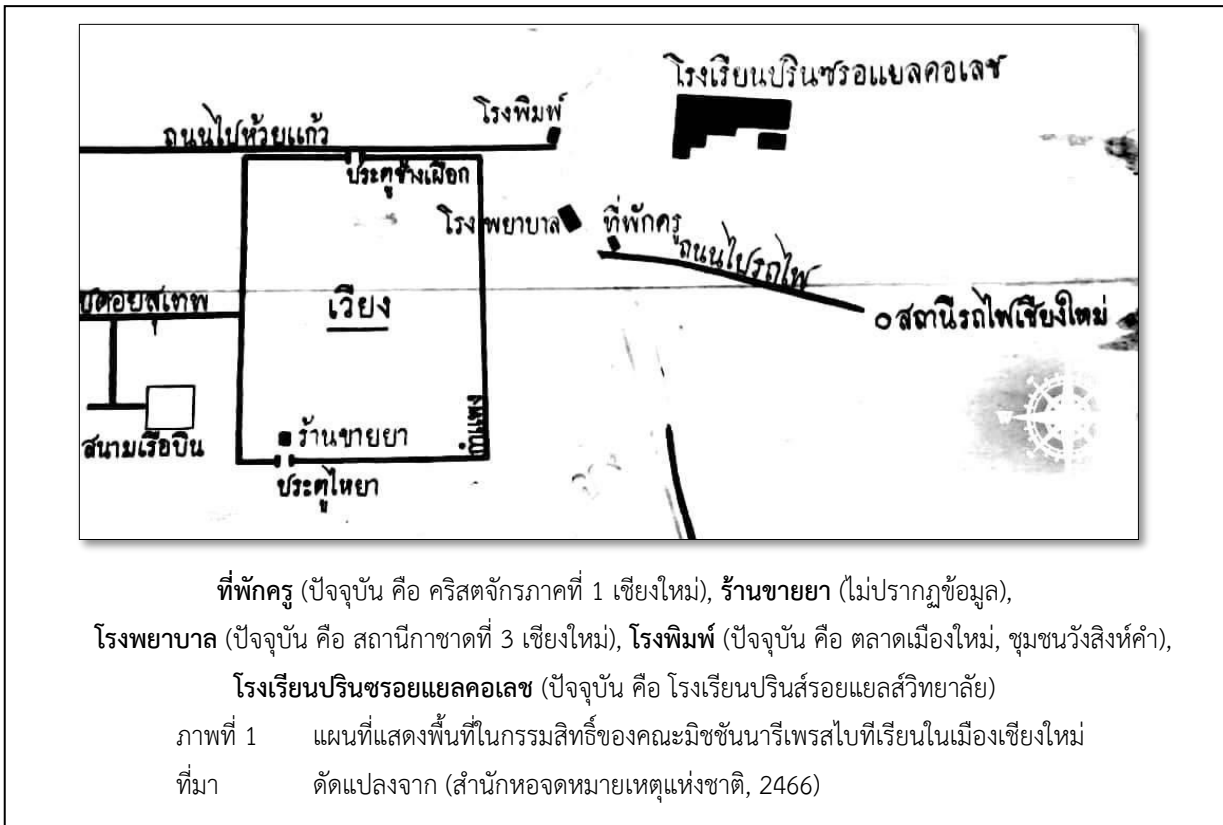
๒๖ /สำ/ ในภาษาพม่า หมายถึง หนังสือ จดหมาย บันทึก เอกสาร (อรนุช นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม, 2550) ดังนั้นพบสาตามความหมายโดยรวมจึงมีลักษณะเป็นกระดาษขนาดยาว พับซ้อนกันเป็นเล่มคล้ายกับสมุดไทย

เมื่อถึงช่วงปลายศตวรรษที่ 19 พบสาเริ่มเสื่อมความนิยมลงอย่างรวดเร็ว การที่พบสาถูกลดบทบาทลงอย่างมากได้สะท้อนนัยยะของสถานะองค์ความรู้การคัดลอกด้วยมือ ว่าเป็นวิทยาการของคนพื้นเมืองที่ล้าหลัง และไม่สามารถตอบสนองต่อภาวะสมัยใหม่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนได้จากเมื่อคนในสังคมส่วนใหญ่ลดการใช้สมุดพบสา แต่กลับเริ่มใช้กระดาษในลักษณะเช่นเดียวกับที่ใช้ในโรงพิมพ์ของคณะมิชชันนารี เมื่อวิเคราะห์จากพัฒนาการสิ่งพิมพ์ของมิชชันนารี จึงแทบจะกล่าวได้ว่าสมุดพบสาถูกทดแทนด้วยสิ่งตีพิมพ์ตั้งแต่ทศวรรษ 1890 เป็นต้นมา และเริ่มปรากฏอิทธิพลของสิ่งพิมพ์ชัดเจนในด้านความนิยมของสังคมล้านนาตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นับว่าเป็นพัฒนาการที่ค่อนข้างช้ากว่ากิจการสิ่งตีพิมพ์ของสยามในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งหมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) ได้เริ่มดำเนินการก่อนหน้าหลายทศวรรษ

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดโรงพิมพ์ขึ้น คือ การอำนวยความสะดวกในงานเผยแผ่คริสต์ศาสนา คณะมิชชันนารี จำเป็นต้องจัดพิมพ์เอกสารและพระคริสตธรรมคัมภีร์ในสำนวนภาษาล้านนา โดยก่อนหน้านี้บรรดาคริสต์ศาสนิกชนที่เข้ารีตจะต้องเรียนรู้ภาษาสยามก่อนจึงจะอ่านพระคัมภีร์ได้ เนื่องจากพัฒนาการของสิ่งพิมพ์และการเผยแผ่คริสต์ศาสนาวางรากฐานในพื้นที่ของชาวสยามก่อน ดังนั้นพระคัมภีร์ส่วนใหญ่ที่มิชชันนารีในล้านน่านำติดตัวขึ้นมาใช้และแจกจ่ายแก่ศาสนิกชนจึงตีพิมพ์ด้วยอักษรสยาม (เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2559) ความคาดหวังในการตั้งโรงพิมพ์มีหลักสำคัญ โดยเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางศาสนาในเบื้องต้น ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการผลิตแป้นพิมพ์ที่ใช้อักษรธรรมล้านนา และความพยายามในการเร่งสร้างโรงพิมพ์กลับเป็นภาระหน้าที่ของคณะผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนา ก่อนที่จะพัฒนาสถานะกระทั่งกลายเป็นสื่อสิ่งพิมพ์สาธารณะของล้านนา โดยการเพิ่มเติมเนื้อหาข่าวเข้าไปในโครงสร้างขอบข่ายบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์

หากกล่าวถึงกำเนิดของการตีพิมพ์ในล้านนามีความพยายามตั้งแต่ศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี (Daniel McGilvary) ปฐมมิชชันนารีซึ่งถือว่าเป็นผู้บุกเบิกการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเพรสไบทีเรียนในล้านนา และเป็นผู้นำคณะมิชชันนารี ซึ่งปฏิบัติงานด้านเผยแผ่พระกิตติคุณ ควบคู่กับการพัฒนาด้านการศึกษา สาธารณสุข (McGilvary, 1912) และท่านเป็นผู้ที่ได้พยายามจัดทำตัวพิมพ์ภาษาล้านนาขึ้นแต่ทว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จต่อมา ดร. วิลสันได้พยายามทำอีกครั้ง แต่โชคร้ายที่ตัวพิมพ์เหล่านั้นหายที่นิวยอร์ก จนกระทั่ง ดร. เอส. ซี. พีเพิลส์ (Dr. S. C. Peoples) ได้นำตัวพิมพ์ภาษาล้านนาไปเชียงใหม่เป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1891 ผู้จัดทำการพิมพ์ครั้งแรกคือ ศาสนาจารย์ ดี. จี. คอลลินส์ (เคนเนท, 2501) รับเป็นผู้จัดการงานตีพิมพ์ของคณะมิชชันนารีในล้านนา (แมคกิลวารี, 2544) และสร้างเป็นโรงพิมพ์ถาวรขึ้นแห่งแรก โดยจุดมุ่งหมายสำคัญมุ่งอยู่ที่กิจการของคริสต์ศาสนา และเหล่าศาสนิกชนเป็นสำคัญ นับว่าเป็นพัฒนาการความเจริญด้านวัฒนธรรมการพิมพ์ของสังคมล้านนา

โรงพิมพ์แห่งแรกในล้านนา คือ โรงพิมพ์วังสิงห์คำ หรือ “American Presbyterian Mission Press” เกิดขึ้นภายใต้หน่วยงานสนับสนุนจากคณะทำงานคณะมิชชันนารี เริ่มดำเนินการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1892 ในดินแดนล้านนาหรือมณฑลพายัพ โรงพิมพ์ได้สร้างเป็นอาคารขนาด 16x20 ฟุต เมื่อดำเนินการเริ่มแรกมีเด็กชายชาวล้านนา 3 คน เป็นผู้ช่วยกิจการโรงพิมพ์แห่งนี้ (“Press Experiences”, 1905, October) การเลือกสถานที่ตั้งโรงพิมพ์ในเมืองเชียงใหม่สัมพันธ์กับฐานะความเป็นอยู่ศูนย์กลางคณะทำงานมิชชันนารี (เพรสไบทีเรียน) หรือมิชชันนารี และศูนย์กลางการบริหารรัฐกิจ เนื่องจากเป็นที่ตั้งศาลาว่าการมณฑลพายัพของรัฐบาลสยาม เมืองเชียงใหม่จึงเป็นที่ตั้งของโรงพิมพ์แห่งนี้ ณ บริเวณบ้านวังสิงห์คำบนพื้นที่ของคณะมิชชันนารี ซึ่งเดิมบริเวณใกล้เคียงเคยเป็นที่ตั้งโรงเรียนชายวังสิงห์คำ บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงนอกพื้นที่กำแพงเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งยังเป็นชื่อลาลองสำหรับเรียกโรงพิมพ์มิชชันนารีแห่งนี้ว่า “โรงพิมพ์วังสิงห์คำ” ดังปรากฏตามภาพแผนที่ซึ่งวาดโดยข้าราชการสยามใน ค.ศ. 1923

อิทธิพลสยามในหนังสือพิมพ์ และพัฒนาการสื่อสิ่งพิมพ์ของมิชชันนารีในล้านนา

การให้ความสำคัญกับหนังสือพิมพ์ในฐานะวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของนักประวัติศาสตร์สำหรับสืบค้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคม เนื่องจากพื้นที่ของหนังสือพิมพ์ได้เก็บรวบรวมข่าวความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่วางรากฐานความเป็นสยามให้ได้แพร่กระจาย และกลายเป็นที่รับรู้ถึงการเข้ามาของสยามในเชิงสังคม สิ่งพิมพ์จึงเป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิชิ้นสำคัญ ที่บ่งชี้ร่องรอยของอิทธิพลสยามว่าช่วงเวลาใดเริ่มปรากฏอิทธิพลสยามให้เห็นเป็นนัยยะในสังคมล้านนา กิจกรรมสิ่งพิมพ์เข้ามาปรับเปลี่ยนช่องทางการสื่อสารกันระหว่างชุมชนชาวล้านนาในรูปแบบ “ประมวลข่าว” หรือ “หนังสือพิมพ์” จึงถือเป็นคนครั้งแรกที่มีการนำข่าวสารในทุกหัวเมืองมารวบรวมแล้วประมวลตีพิมพ์ลงบนแผ่นกระดาษ (Park, 1923) นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการปรับแนวคิดเกี่ยวกับข่าวสาร ขอบเขตของการรายงานข่าวขยายวงกว้างขึ้น เนื่องจากสามารถตีพิมพ์ได้ปริมาณมากและใช้เวลาเพียงไม่นาน สิ่งพิมพ์ไม่เพียงจะเป็นการเปิดโลกทัศน์ทางความคิดของคนล้านนาที่อาศัยอยู่ทางตอนในภาคพื้นทวีป หากแต่ยังเป็นมากกว่านั้น กล่าวคือเป็นพื้นที่ซึ่งใช้ในการแสวงหาความรู้ และการรับรู้เรื่องราวภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวเกี่ยวกับสยามในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

หนังสือพิมพ์ในล้านนาเฟื่องฟูอย่างมากในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ดังจะเห็นได้ว่าโรงพิมพ์วังสิงห์คำได้เร่งผลิตสิ่งพิมพ์ออกมาจำนวนมาก อีกทั้งในช่วงแรกยังได้รับการตอบรับอย่างดี ดังสะท้อนได้จากจำนวนสถิติการพิมพ์ปีแรกมีจำนวนสูงถึง 525,000 แผ่น ขณะที่ยอดรวมของปี ค.ศ. 1905 มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 3,607,000 แผ่น (“Press Experiences”, 1906, October) สะท้อนได้ว่าผลตอบรับเป็นไปในทางที่ดี ตามจำนวนหน้าของยอดตีพิมพ์ที่ผลิตจากโรงพิมพ์วังสิงห์คำ หากวิเคราะห์การตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 1892-1905 จำนวนการผลิตเติบโตสูงเกือบประมาณ 7 เท่า ฉะนั้นกิจการการพิมพ์จึงแพร่สะพัด และสามารถนำพาข่าวสารทั้งสำนวนภาษาล้านนา

อย่างหนังสือพิมพ์ สิริกิตีลับ³ และสำนวนภาษาอังกฤษอย่างหนังสือพิมพ์ The Laos News⁴ มารวบรวมไว้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงและเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารสถานการณ์โลก ฉะนั้นหนังสือพิมพ์จึงเป็นพื้นที่รับรู้ข่าวสารระหว่างผู้คนที่ย้ายถิ่นในลัทธิโลกภายนอก นอกจากนี้แรงสนับสนุนของชาวต่างชาติที่ตอบรับเป็นอย่างดี และเกิดเป็นกระแสของสังคมสมัยนั้น เช่น ในหนังสือพิมพ์ The Laos News มีคำโฆษณาชักชวนให้ซื้อหนังสือไปอ่าน “Here is a Laos puzzle! ພູ່ມື້ວຽກວຽກສິ່ງໃຊ້ວຽກ [จู่ๆฝากเงินมาซื้อหนังสือชาวลาอ] Solution : - Subscribe for THE LAOS NEWS” (“Gleanings from Reporters’ Note-Books”, 1904, October)

แม้ว่าการเปิดกิจการของโรงพิมพ์ในช่วงแรก ดำเนินการตีพิมพ์เอกสารส่วนใหญ่ในทางคริสต์ศาสนา เช่น พระคัมภีร์มัทธาย (มัทธว) บทเพลงสวดสรรเสริญฮิมน์นัฟ ฯลฯ บทเพลงสวดสรรเสริญฮิมน์นัฟ (วิลสัน และคณะ, 1985) และพระคัมภีร์มัทธาย⁵ ถือว่าเป็นผลงานของโรงพิมพ์วังสิงห์คำช่วงแรกสุดที่สามารถตีพิมพ์ผลงานในลักษณะรวมเล่มขึ้นโดยฉบับสมบูรณ์ ตามธรรมเนียมของชาวคริสต์นิกายซึ่งถือว่าการเอาฤกษ์ชัย และถือเป็นการสร้างสิริมงคลให้แก่กิจการโรงพิมพ์ อีกทั้งเป็นการอวยชัยให้แก่ความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนา ของคณะมิชชันนารีอีกด้วย ฉะนั้นการเริ่มผลิตสิ่งตีพิมพ์ในรูปแบบที่เย็บรวมเล่มนับเป็นก้าวสำคัญ ที่สะท้อนถึงความนิยมและกิจการรูปแบบใหม่นี้ที่คงอยู่ได้ในสังคมล้านนา

การผลิตสิ่งพิมพ์ในระยะแรกยังคงขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถ จึงทำให้มีอุปสรรคทางด้านการตีพิมพ์อยู่บ้าง อีกทั้งฝ่ายดำเนินการผลิตหนังสือชาวมีจำนวนเนื้อหาตัวอักษรมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับ การผลิตงานพิมพ์ในช่วงก่อตั้งโรงพิมพ์ จากการสำรวจเอกสารประเภทหนังสือพิมพ์ของมิชชันนารีที่เก็บรวบรวมไว้ยังหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ ผู้เขียนบทความพบว่ามีข้อบกพร่องในการพิมพ์อยู่บ้าง ดังจะเห็นได้ว่า มีการผิดพลาดเกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน ดังที่กองบรรณาธิการมีการออกคำขอภัยผู้อ่านที่ได้ติดตามซื้อหนังสือ The Laos News ความตอนหนึ่งว่า “ผู้อ่านชาวลาว (ล้านนา) อย่ามีความรู้สึกขุ่นเคืองใจในการพิมพ์ ที่มีบางอักษรขาดตกบกพร่องไปบ้าง ทางสำนักพิมพ์จะตรวจทานอย่างเคร่งครัดในฉบับต่อไป แต่อาจยังคงมีผิดอยู่บ้าง” (“Gleanings, Personal and Impersonal”, 1904, October)

นอกจากนี้แม้ว่าคนงานในโรงพิมพ์วังสิงห์คำไม่สามารถอ่านภาษาอังกฤษได้ ใช้วิธีเลียนแบบตามต้นฉบับที่มิชชันนารีได้จัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งการใช้วิธีพิมพ์ตามตัวอักษรโดยภาพรวมจึงยังปรากฏข้อบกพร่องอยู่บ้าง การพิมพ์ซึ่งถือเป็นทักษะเฉพาะด้าน และไม่เคยมีงานลักษณะดังกล่าวในความคุ้นเคยของสังคมพื้นเมืองมาก่อน กิจการสิ่งพิมพ์จึงเป็นวิทยาการที่แทบจะผูกขาดในกลุ่มของชาวตะวันตกและคริสต์ศาสนิกชน ดังจะเห็นได้จาก

³ หนังสือสิริกิตีลับ (ສິຣິຄິຕິລັບ) ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 1903 เป็นหนังสือพิมพ์รวบรวมข่าวสารที่ในล้านนาเอกสารตีพิมพ์ด้วยอักษรล้านนา ณ โรงพิมพ์วังสิงห์คำ ภายใต้การดูแลกิจการของมิชชันนารี เนื้อหาภายใน มีเนื้อหาภายในผู้ศึกษาจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เนื้อหาทางโลก และเนื้อหาทางธรรม กล่าวคือ 1. เนื้อหาทางโลก ประกอบด้วย รายงานข่าวทั่วไปที่เกิดขึ้นในล้านนา รวมถึงต่างประเทศโดยเน้นทวีปยุโรปและทวีปเอเชีย 2. เนื้อหาทางคริสต์ธรรม ทางศาสนา ประกอบด้วย รายงานข่าวสารจากคริสเตียนทั้งในล้านนาและต่างประเทศ รวมถึงการสอนหลักธรรม คำถามและคำตอบของหลักธรรมทางคริสต์ศาสนา

⁴ หนังสือ The Laos News ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 1904-1919 เป็นหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษรวบรวมรายงานข่าวจากทั่วทุกพื้นที่ที่มิชชันนารีได้สร้างเครือข่ายการทำงาน ไม่เพียงเฉพาะพื้นที่เมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลอดอร์ (ลำปาง) แพร่ น่าน ยังมีรายงานข่าวจากเมืองเชียงตุง และเมืองเชียงรุ่ง พิมพ์ข่าวรายสามเดือน ณ โรงพิมพ์วังสิงห์คำ ภายใต้การดูแลกิจการของมิชชันนารี เนื้อหาภายในประกอบด้วยบันทึก ข้อเขียน รายงาน ของมิชชันนารี เกล็ดความรู้เกี่ยวกับล้านนา และภารกิจทางศาสนาในการเดินทางไปยังหลายพื้นที่ รายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับสภาพบ้านเมือง และสังคมของล้านนา

⁵ พระธรรมมัทธาย หรือพระธรรมมัทธวได้แปลเป็นสำนวนภาษาสยาม ต่อมาเมื่อคณะมิชชันนารีเดินทางมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่เมืองเชียงใหม่จึงได้แปลพระธรรมมัทธวเป็นสำนวนภาษาล้านนา แต่กระนั้นผู้เขียนบทความตั้งข้อสังเกตถึงเนื้อหาความในพระธรรมมัทธวสำนวนภาษาล้านนามีลักษณะที่น่าสนใจ เนื่องจากปรากฏการใช้สำนวนและถ้อยคำภาษาสยาม จึงเกิดสมมติฐานขึ้นว่า 1. พระธรรมมัทธวสำนวนภาษาล้านนาแปลจากสำนวนภาษาสยามหรือไม่ และ 2. สำนวนภาษาสยามที่ถ่ายทอดในพระธรรมมัทธวสำนวนภาษาล้านนามาจากทั้งความตั้งใจหรือความเคยชินการใช้ภาษาสยามของมิชชันนารี ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าศึกษาต่อไปถึงความเข้มข้นของอิทธิพลสยามและกระบวนการกลืนกลายทางสังคมของอิทธิพลสยามในล้านนา (“ข่าวปรเลื่องตามเลื่องแห่งมัทธาย”, 1896)

การดำเนินกิจการที่ค่อนข้างอิสระ ไม่มีการแทรกแซงกิจการโรงพิมพ์ของกลุ่มเจ้านายล้านนา ดังนั้น การดำเนินงานด้านเนื้อหาจึงค่อนข้างมีอิสระ และผูกพันอยู่กับเรื่องราวการทำงานของมิชชันนารีในล้านนาเป็นหลัก

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์เหล่านี้ยังเป็นพื้นที่ที่ตักต้อนให้แก่อิทธิพลของสยาม ให้สามารถผลิตซ้ำและย้าตัวตนของสยามในสังคมล้านนา โดยผ่านข่าวสารหรือเนื้อหาข่าวของสยามซึ่งได้รับการนำมาลงตีพิมพ์ สิ่งพิมพ์จึงเป็นพื้นที่ที่กล่อมเกล่าให้สังคมล้านนาตระหนักถึงความเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามได้อย่างดี อย่างไรก็ตาม เนื้อหาภายในหนังสือพิมพ์ในช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 รายงานหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสยามโดยตรงค่อนข้างมีอยู่บ้างประปราย แต่ทว่าตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 6 เริ่มมีความเข้มข้นในขอบเขตของเนื้อหาที่เกี่ยวกับสยามมากขึ้น โดยเฉพาะการตีพิมพ์โดยใช้อักษรสยามปะปนเข้ามาในบางบทความ ทั้งที่เป็นหนังสือพิมพ์สำนวนภาษาล้านนาและสำนวนภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ข่าวแรกเกี่ยวกับการเข้ามาของสยามปรากฏในหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษ โดยเป็นรายงานเรื่องภารกิจของมิชชันนารีที่คอยประเมินท่าทีของชนชั้นปกครองสยามและล้านนา ดังข้อเขียนที่รายงานเข้ามายังสำนักพิมพ์เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1904 กล่าวว่า “ทั้งฝ่ายผู้นำชาวสยามและผู้นำชาวลาว (ล้านนา) มีความปิติยินดีอย่างยิ่งในการทำงานของเหล่าคณะมิชชันนารี ซึ่งมิชชันนารีสามารถสัมผัสได้เช่นนั้น” (“Church and Evangelistic Work”, 1904, January) การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมิชชันนารีล้านนา กับสยาม แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพราะนอกจากกลุ่มมิชชันนารีได้รับผลประโยชน์ทางด้านการปฏิบัติศาสนกิจที่ล้านนาแล้ว รัฐบาลสยามก็ได้อาศัยฟังฟังการปฏิบัติงานของมิชชันนารีในการเผยแผ่อุดมการณ์และอิทธิพลของสยามลงไปในสังคมล้านนาด้วย

เหตุที่เป็นเช่นนั้นอันเนื่องมาจากปัจจัยด้านการเดินทางมาปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่ศาสนา นั้น เมื่อล่องเรือข้ามมหาสมุทรมายังเมืองท่าสิงคโปร์แล้วจะเดินทางต่อมายังกรุงเทพฯ และมิชชันนารีต้องเรียนรู้วัฒนธรรมสยามด้วย ดังปรากฏหลักฐานการเรียนรู้วัฒนธรรมและภาษาสยาม พบว่ามีการใช้ถ้อยคำและสำนวนในพจนานุกรมภาษาล้านนาฉบับมิชชันนารี รวมไปถึงการจดบันทึกที่ใช้คำศัพท์ภาษาสยาม (Briggs, 1904; Collins, 1906) ก่อนที่จะขอพระบรมราชานุญาตเดินทางขึ้นไปเผยแผ่ศาสนายังดินแดนล้านนา จึงทำให้มิชชันนารีมีการติดต่อและรับเอานโยบายจากรัฐบาลสยามมาปฏิบัติ โดยเฉพาะด้านการศึกษาโดยพยายามใช้หลักสูตรจากกระทรวงธรรมการและการสนับสนุนให้ใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอน (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 28 กรกฎาคม 2456) จึงปรากฏถ้อยคำ สำนวนภาษาสยามที่เป็นมรดกส่งต่อโดยมิชชันนารีมาสู่สังคมพื้นเมืองล้านนา

ขณะที่ข่าวแรกซึ่งเกี่ยวข้องกับสยามโดยตรง ได้ปรากฏในหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาล้านนา คือ เรื่องเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟที่กำลังสร้างต่อให้มาถึงยังทางตอนเหนือของสยาม ข่าวดังกล่าวถูกตีพิมพ์ฉบับเดือนกันยายน ค.ศ. 1913 ความว่า “อันหนึ่งยังมีหนังสืออันมาแต่กรุงเทพฯ ได้ลงความว่าด้วยการทำทางรถไฟเข้ามาในเมืองเรานี้ เหมือนดังได้ลงความในหนังสือสิริกิติ์สัปดาห์แล้วว่า ทางรถไฟนั้นก็ได้มาถึงที่เมืองแพร่แต่ยังไม่ได้เข้ามาในเวียงนั้น” (“ข่าวทางรถไฟมาแพร่เมืองทั้งเหนือ” , 1913, กันยายน) ผู้เขียนบทความตั้งข้อสังเกตว่าข่าวสารที่เกี่ยวกับสยามในหนังสือพิมพ์สิริกิติ์สัปดาห์ฉบับภาษาล้านนานั้นล่าช้ากว่า หากนำมาเปรียบเทียบกับพัฒนาการของหนังสือพิมพ์ The Laos News อีกทั้งมีจำนวนประเด็นของข่าวและเนื้อหาที่เข้มข้นกระจุกตัวอยู่ในช่วงของรัชกาลที่ 6 ของกษัตริย์สยาม

ประเด็นที่น่าสนใจที่ไม่เพียงแต่เป็นการกล่าวถึงสยามเกี่ยวกับหัวข้อข่าวที่อยู่ในอาณาเขตของล้านนา หรือมณฑลพายัพเท่านั้น หากแต่ยังมีการรายงานข่าวที่ย้ายศูนย์กลางข่าวไปที่เมืองสำคัญแห่งอื่น นอกเหนือไปจากพื้นที่ของดินแดนล้านนา เช่น การลำเลียงขนส่งจดหมายโดยเครื่องบินใน ค.ศ. 1920 ไปยังเมืองจันทบุรี และเมืองอุบลราชธานี เป็นต้น (“เรื่องแลข่าวการบิน”, 1920, มิถุนายน) สะท้อนให้เห็นถึงการกระตุ้นเตือนสังคมล้านนาเกี่ยวกับศูนย์กลางแห่งใหม่ของพวกเขาได้เปลี่ยนไป ลักษณะดังกล่าวจึงกระทบต่อโลกทัศน์ของชาวล้านนา จากเดิมที่รับรู้ตัวตนและยึดติดอยู่แค่บ้านเมืองที่อาศัย โลกทัศน์การรับรู้ตัวตนได้ขยายขอบเขต ร่วมกับนิยามตัวตนใหม่

ในฐานะพลเมืองสยาม นอกจากนี้เมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางใหญ่ทางตอนในทวีปยังถูกลดสถานะลง และแทนที่ด้วยภาพมหานครอันเป็นนครหลวงของอาณาจักรสยาม คือ บางกอก หรือกรุงเทพมหานคร ดังข้อเขียนที่ถูกตีพิมพ์ในหนังสือสิริกิติ์สัปดาห์เล่าประสบการณ์การเดินทาง ซึ่งกล่าวชื่นชมกรุงเทพมหานครว่าเป็นเมืองที่วิจิตรงดงาม ความตอนหนึ่งว่า

“อันหนึ่งทุกวันนี้คราวทางตั้งแต่ออกนครลำปางได้รวมสามวันเต็มจะถึงกรุงเทพ ส่วนในเดือนกันยายนปีนี้ ข้าพเจ้าก็มีธุระไปเที่ยวกรุงเทพและได้อยู่ในเมืองมหานครนั้นได้ประมาณสองอาทิตย์เศษแล้วได้คิดเห็นว่าในทุกวันนี้กรุงเทพก็ล้วนเจริญขึ้นเป็นเมืองที่สวยงามที่สุด ด้วยว่าหมู่ข้าราชการก็คิดสร้างถนนหนทาง และได้ประดับประดาตกแต่ง ล้วนแต่เป็นของสวยงามทั้งนั้น ส่วนข้าพเจ้าก็ได้ไปดูยังพระราชวังแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ในสวนดุสิต ซึ่งได้ประดับประดาตกแต่งงดงามเหลือที่จะบอกเล่าได้” (ปริวรรตโดยผู้เขียนบทความ; “คราวทางไฟกรุงเฮบ”, 1915, กุมภาพันธุ์)

การนำเรื่องราวของกรุงเทพมหานครซึ่งถูกใช้เป็นภาพแทนของสยามมาตีพิมพ์นั้น มีนัยของการแสดงให้เห็นถึงความเหนือกว่าของเมืองของชาวสยาม ทั้งการพรรณนาให้เห็นสภาพบ้านเมืองที่วิจิตรและมีความแปลกแตกต่างอย่างมาก โดยมาตรฐานในช่วงเวลาดังกล่าวที่ถูกรายงานในข่าว คือ เรื่องความสะอาด ความเป็นระเบียบแบบแผน และสาธารณูปโภคที่เหนือกว่าบ้านเมืองของผู้เขียนข่าว (ลำนนา) เช่น ถนน ไฟฟ้า อาคาร บ้านเรือน ฯลฯ รวมถึงสภาพบ้านเมืองสยามที่พัฒนาพร้อมกับภาวะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น จะเห็นได้ว่ากรุงเทพมหานครเป็นเมืองที่ได้รับการพัฒนาที่ดินและโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เพื่อตอบสนองต่อการเติบโตของเศรษฐกิจ โดยเฉพาะย่านธุรกิจการค้า เติบโตขึ้นภายใต้การเข้ามาของทุนต่างชาติรวมถึงผลของการเปิดการค้าเสรี เมื่อเทียบกับสังคมลำนนา ณ ขณะนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นสังคมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง (Malinee Khumsupha, 2011) และได้ทิ้งท้ายโดยใช้ข้อความแสดงการเชื้อเชิญให้ผู้ที่อ่านข่าวได้เดินทางมาเที่ยวยังกรุงเทพมหานครในฐานะเมืองหลวงของประเทศ ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือสิริกิติ์สัปดาห์

“เราท่านทั้งหลายก็สมควรได้หาเวลาว่างลงไปเที่ยวในเมืองกรุงเทพ เพื่อจะได้เห็นสิ่งของหลายอย่างนี้ในเมืองมหานครทั่วไป อันเป็นที่แปลกหูตาของท่านทั้งหลายที่ไม่เคยได้เห็นในเมืองทางเหนือนี้สักครั้ง เป็นที่ที่จะทำให้ใจท่านทั้งหลายพินขึ้น มีความพิศวงและมีความพิจารณาขึ้นอีกเป็นอันมากนัก แต่ว่าถ้าคิดไปนั้นก็ต้องได้หาเงินเยอะบ้าง ครั้นที่จะไปเที่ยวในกรุงเทพนั้นกลับมาอีกก็ได้ใช้เงินเสียเยอะบ้าง เพราะว่าถ้าจะไปทางไหนก็ต้องตกแต่งตัวให้สมควร และถ้าจะไปเที่ยวที่อื่นอีกหลายแห่งก็ต้องเสียค่ารถ เพราะจะเดินเที่ยวไปไม่ได้ เหตุว่ากรุงเทพเป็นเมืองกว้างขวางจริง ไม่เหมือนเมืองทั้งหลายในเมืองทางเหนือ” (ปริวรรตโดยผู้เขียนบทความ; “คราวทางไฟกรุงเฮบ”, 1915, กุมภาพันธุ์)

จากข้อความข้างต้น การใช้คำเรียกถิ่นที่อยู่ของตนว่า “เมืองทางเหนือ” สะท้อนการรับรู้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้ที่ถ่ายทอดเรื่องราว อีกทั้งให้ภาพของความแตกต่างของศูนย์กลางการปกครองอย่างกรุงเทพฯ ที่มี ความเจริญเติบโตและสะพัดด้วยกระแสนิยม นอกจากนี้ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าหนังสือพิมพ์สามารถใช้เป็นพื้นที่หรือสื่อกลางในการดำรงอยู่ และเป็นพื้นที่ให้พื้นที่แก่สยาม ในการสืบทอดพร้อมกับแสดงออกถึงการมีอยู่ของสยามในสังคมลำนนา

นอกจากนี้ลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์กับสยามแต่เดิมนั้น ชาวลำนนามองว่าเป็นกลุ่มอื่นที่ต่างไปหรือเป็นสิ่งภายนอก ซึ่งเข้ามาสร้างพื้นที่หรือแสดงอิทธิพลอยู่ในสังคมลำนนา ความสำเร็จของอิทธิพลสยาม คือ การสร้างความคุ้นชินความเป็นสยามให้คงไว้ได้ในพื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์ อันจะเป็นสื่อกลางแพร่กระจายความคุ้นชินกับสยามโดยปริยาย แม้ว่าจะมาจากการกระทำที่ตั้งใจของผู้ผลิตหนังสือพิมพ์หรือไม่ก็ตาม แต่ หนังสือพิมพ์ได้ทำหน้าที่เป็น “สื่อ” หรือเสมือน “พาหนะ” ของสยามในการนำพาอิทธิพลสยามเข้าถึงทุกพื้นที่ของสังคม ชาวลำนนา นอกจากนั้นกระบวนการดังกล่าวได้เปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวลำนนาในเรื่องการลดความเป็นอื่น

และกลืนกลายทั้งสังคมล้านนาและสังคมสยามให้รับรู้เรื่องราวระหว่างกันมากยิ่งขึ้น และดำเนินตามทิศทางที่รัฐบาลสยามพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของพลเมืองในประเทศ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ในล้านนานั้นเปลี่ยนแปลงทุกทศวรรษ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วหนังสือพิมพ์ล้านนาที่ถือกำเนิดในช่วงต้นทศวรรษ 1900 จะค่อยๆ ได้ปรับบทบาทโดยเน้นเนื้อหาที่แตกต่างไปจากการตีพิมพ์ ในช่วงแรกที่เน้นการรายงานข่าวไปสู่การนำเสนอแบบปกิณกะ โดยเฉพาะหนังสือสันทนาการซึ่งตีพิมพ์ด้วยอักษรธรรมล้านนา ปรับเนื้อหาให้เกี่ยวข้องกับคริสต์ศาสนิกชนมากขึ้น เช่น เนื้อหาพระธรรม แบบฝึกหัดพระคริสต์ธรรม ฯลฯ และหนังสือ The Laos News ได้ขยายขอบเขตเนื้อหาเป็นการรวบรวมข่าวเบ็ดเตล็ดทั่วไป

ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าในปลายรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงเวลาที่หนังสือพิมพ์และกิจกรรมโรงพิมพ์ของมิชชันนารีเริ่มเสื่อมความนิยมลง เนื่องจากการเข้ามาแทนที่ของกิจการและสิ่งพิมพ์ของรัฐบาลสยาม ส่วนหนึ่งทำให้เกิดตัวเลื่อมมากขึ้นจากเดิมที่มีแต่เพียงโรงพิมพ์ของมิชชันนารี แม้ว่าจะมีความพยายามถ่ายโอนกรรมสิทธิ์โรงพิมพ์ของมิชชันนารีให้ดำเนินกิจการโดยคนพื้นเมืองที่ค่อนข้างมีฐานะ แต่ทว่ากลับไม่สามารถประคับประคองกิจการโรงพิมพ์ไว้ได้ ฉะนั้นมิชชันนารีจึงต้องเลิกกิจการโรงพิมพ์พร้อมกับความไม่จำเป็นที่จะผลิตพระคัมภีร์อักษรธรรมล้านนา เนื่องจากการจัดการศึกษาสมัยใหม่ของรัฐบาลสยาม ทำให้ประชากรในมณฑลพายัพสามารถเข้าใจภาษาสยามผ่านระบบการศึกษา

“ชนชาติไทย”: กระบวนการกลืนกลาย และการผสมผสานทางสังคมผ่านการสร้างชุดความรู้ประวัติศาสตร์

เนื้อหาบทความที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสยามที่ได้รับการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องลงสิ่งพิมพ์ท้องถิ่น จึงย่อมมีอิทธิพลต่อการสร้างระบบความคิดและเปลี่ยนแปลงการรับรู้เรื่องของสยามในล้านนา และเป็นการทำลายโลกทัศน์ของสังคมล้านนาที่มีความเป็น “เอกเทศ” ซึ่งเดิมแบ่งแยกกลุ่มชาวสยามออกจากกลุ่มของชาวล้านนายนัยยะ “ความเป็นเขาเป็นเรา” จึงเริ่มลดลงอย่างสิ้นเชิง (ชัยวัฒน์ ปะสุนะ, 2563) ตั้งแต่การเข้ามาของสยามได้เปลี่ยนความคิด และการเชื่อมโยงสังคมล้านนาซึ่งอยู่ทางตอนในทวีปเข้ากับศูนย์กลางอำนาจและสังคมของสยาม การผนวกรวมจึงกลายเป็นการขยายขอบเขตพื้นที่สังคมแห่งใหม่ที่กว้างขึ้น ซึ่งรวมผู้คนที่หลากหลายไม่เพียงเฉพาะชาวล้านนากับชาวสยามแต่ยังมีกลุ่มชนอื่นด้วย (Renard, 2006)

การเปิดพื้นที่สังคมในที่นี้หมายความว่า การรวมศูนย์กลางอำนาจของรัฐสยามผ่านกระบวนการสร้างชุดความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ชาวล้านนาเข้าใจถึงสถานภาพของสยามในมุมมองใหม่ ทั้งนี้แก่นของความรู้สำคัญในชุดความรู้ดังกล่าว คือ การพยายามลดความเป็นอื่นระหว่างล้านนากับสยาม โดยเชื่อมโยงความเกี่ยวพันทางด้านชาติพันธุ์เพื่อแสดงจุดร่วมระหว่างกัน ประเด็นสำคัญดังกล่าวนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยอาศัยเพียงการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองเพียงอย่างเดียว หากแต่รัฐบาลสยามได้เปลี่ยนสังคมล้านนาและพื้นที่อื่นโดยใช้กระบวนการทางความคิดและสร้างโลกทัศน์ความรู้ใหม่ คือ การสร้างองค์ความรู้ผ่านความตระหนักเรื่อง “ชาติ” และช่องทางการสื่อสารสำคัญในช่วงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ แบบเรียน ฯลฯ

การนำเสนอประวัติศาสตร์นิพนธ์สยามตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาล้านนา เมื่อพิจารณาเนื้อหาปรากฏชัดว่าเป็นการแปลจากต้นฉบับภาษาสยามให้ตีพิมพ์เป็นภาษาล้านนา โดยในช่วงสมัยดังกล่าวกลุ่มงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์แนวสร้างชาติที่สำคัญมาก คือ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลกรมพระยาดำรงฯ นับเป็นครั้งแรกที่ปรากฏการสร้างเรื่องราวเพื่ออธิบายการเป็นส่วนเดียวกันระหว่างล้านนากับสยาม โดยนำบทความเรื่อง “ต้นเดิมพงศาวดารชนชาวสยาม” ลงตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1921 (“ต้นเดิมพงศาวดารชนชาวสยาม”, 1921, มิถุนายน) โดยอธิบายเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสยามกับล้านนาอันอาจสรุปใจความสำคัญได้ว่า สยามและล้านนาแต่เดิมล้วนมาจากต้นกำเนิดเดียวกัน และสืบสายลงมากระทั่งแยกกันอยู่อาศัย ระยะห่างทั้งพื้นที่รวมถึงเวลาจึงส่งผลให้เกิดความแตกต่างสร้างเป็นอัตลักษณ์เฉพาะขึ้น

แต่ทว่าแท้จริงแล้วกลับเป็นกลุ่มเดียวกัน ฯลฯ คำอธิบายดังกล่าวนี้นับเป็นความพยายามในการอธิบายจุดร่วมกันที่เกิดขึ้นในสังคมล้านนา โดยนำงานประวัติศาสตร์นิพนธ์จากสยามลงเป็นบทความในหนังสือพิมพ์สะท้อนปรากฏการณ์ในสังคมล้านนาที่เริ่มเปิดรับ และให้พื้นที่สำหรับอิทธิพลของสยามในสื่อสิ่งพิมพ์

ไม่เพียงแต่การกล่าวถึงสัมพันธ์ทางชนชาติเพียงเท่านั้น แต่ยังมีความพยายามอธิบายถึงศูนย์กลางการรวมอำนาจของกลุ่มคน โดยการถือกำเนิดชื่อเรียกเฉพาะกลุ่มคนในรัฐสยามขึ้นใหม่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า โดยให้นิยามว่าเป็นคนกลุ่ม “ไทย” เพื่อเป็นการไล่เรียงความสำคัญตั้งแต่การสร้างจุดกำเนิดของชนชาติเดียวกัน ซึ่งถูกแบ่งแยกตั้งบ้านเมืองและเป็นเมืองใหญ่ไม่ได้ขึ้นแก่ใครอยู่หลายเมือง แต่ทว่าต้นวงศ์เดิมมาจากสถานที่แห่งเดียวกัน ตั้งแต่การนำความคิดเรื่องศูนย์กลางการปกครองเข้ามาในล้านนา เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ล้านนามีการติดต่อกับสยามมากขึ้น พร้อมกันนั้นในช่วงจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ส่งผลให้สถานะของหัวเมืองทั้งหลายถูกลดลำดับลง และถูกจัดสถานะของเมืองจากรัฐบาลสยามให้เท่าเทียมกัน แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์อำนาจตามทฤษฎีของชาวล้านนาจึงถูกโยกย้ายลงไปอยู่ที่กรุงเทพมหานคร โดยสะท้อนคำอธิบายจากรัฐบาลสยามจากการสื่อความผ่านบทความที่ลงตีพิมพ์เรื่อง “ต้นเดิมรัฐบาลไทยสร้างเมืองหลวง” (“ต้นเดิมภงดานชนชาวสยาม”, 1921, มิถุนายน) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1921 บทความดังกล่าวจึงถือว่าการเน้นย้ำถึงความสำคัญของกรุงเทพฯ เพื่อเป็นคำอธิบายแก่ให้ทุกกลุ่มชนที่ผ่านกระบวนการทำให้เป็นสยาม (Siamization) (Pain, 2008)

เมื่อ ค.ศ. 1925 รัฐบาลสยามประสบความสำเร็จที่จะผูกโยงเรื่องราวของพลเมืองภายในรัฐผ่านการสร้างประวัติศาสตร์แห่งชาติโดยอธิบายในภาพรวม วัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่ออธิบายกระบวนการรวมพื้นที่ทั้งหมดของสยามและการอธิบายสถานะของผู้ปกครองสยาม ข้อสังเกตในการตีพิมพ์บทความเรื่อง “ประวัติไทยโดยสังเขป” มีการนำคำว่า “ไต” หรือ “ไทย” มาใช้อธิบายรัฐชาติที่กำลังก่อตัวขึ้นโดยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ชุดดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดแบบชาตินิยม มุ่งเน้นสร้างจิตสำนึกของพลเมืองผ่านชุดประวัติศาสตร์แบบร่วมวงศ์เผ่าพันธุ์

ฉะนั้นแนวคิดดังกล่าวจึงสามารถรวมผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ (จุลลา จอนรธ, 2513) รวมไปถึงชาวล้านนา ซึ่งได้รับการนิยามว่าเป็น “ชาวสยาม” จึงมีการนำคำว่า “ไทย” มาใช้เรียกในความหมายโดยรวม เนื่องจากสามารถเรียกได้โดยไม่แบ่งอคติระหว่างกัน ทั้งชาวสยามและล้านนาต่างก็ตกอยู่ภายใต้การบัญญัติคำเรียกขานใหม่เพื่อให้ก้าวข้ามความรู้สึกขัดแย้ง รวมทั้งความมื่อคติที่เคลือบแฝง ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่ปรากฏความรู้สึกขัดแย้งเมื่อนำคำใหม่นั้นมาใช้เรียก อีกทั้งความเป็น “ไทย” ยังสะท้อนถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวร่วมวงศ์ชาติพันธุ์ดังปรากฏตัวอย่างการร้อยเรียงประวัติความเป็นมาของล้านนาเข้ากับโครงเรื่องประวัติศาสตร์กระแสหลัก ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่มีพัฒนาการร่วมกัน ความว่า

“ไทยเราเดิมตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีนข้างฝ่ายใต้ เคยเป็นชาติใหญ่มาแต่ก่อนพุทธกาล... ในราวพุทธศักราช 1600 มีเจ้าแผ่นดินไทยองค์หนึ่งมีพระนามว่าพระเจ้าพรหม คือต้นวงศ์ของพระเจ้าอู่ทอง มีอนุภาพมาก...ต่อมาไทยแยกประเทศใหญ่ตั้งเป็นอิสระอยู่ ถึงสามอาณาจักร คือ สยามประเทศ หรืออาณาจักรสุโขทัย สุโขทัยตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีประเทศหนึ่ง ประเทศล้านนาไทยหรืออาณาจักรหริภุญไชย ตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีประเทศหนึ่ง และในสยามประเทศตอนใต้ซึ่งตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีประเทศหนึ่ง ภายหลังตั้งแต่พุทธศักราช 1892 เป็นต้นมาพระเจ้าแผ่นดินไทย ผู้ปกครองกรุงศรีอยุธยาในตอนใต้ ได้ปราบปรามเอาอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรหริภุญไชยให้รวมเป็นประเทศเดียวกันซึ่งเราเรียกว่า ประเทศสยามอันเป็นที่รักของเรา ส่วนคนไทยนั้นเดิมนั้นก็มีเป็นหลายพวก และเรียกกันเป็นหลายชื่อ เช่น ไท ผู้ไท เทา โท พวน สาน เสียง เจี้ยว ลื้อ เขิน เป็นต้น คนทุกจำพวกเหล่านี้ล้วนพูดภาษาไทย และมีเรื่องราวรู้ได้ว่าเป็นไทยทั้งสิ้น” (ปริวรรตโดยผู้เขียนบทความ; “ประหวัดไธ โดยสังเขป”, 1925, เมษายน)

อนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าวิธีการทั้งแนวคิดชาตินิยม การสร้างประวัติศาสตร์ร่วม คือ “การสร้างองค์ความรู้” เพื่อปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวล้านนาผ่านหลายเครื่องมือ อย่างเช่นระบบการศึกษา ซึ่งรัฐบาลสยามใช้โรงเรียนเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนความคิด และปลูกฝังจิตสำนึกของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ให้มีสำนึกร่วมของความเป็นชาติ (วิทวัส ทวีพรกิจกุล, 2560) รวมไปถึงสิ่งพิมพ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการอ่าน เป็นต้น การเข้าถึงพื้นที่ระดับท้องถิ่นสังคมล้านนาได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยสิ่งพิมพ์ในฐานะที่เป็นสื่อกระจายข่าว เพื่อหวังผลในการกระจายความต้องการของรัฐบาลสยาม

อีกทั้งพื้นที่ของสิ่งพิมพ์ในล้านนาไม่ได้ถูกปิดกั้นให้ตีพิมพ์เรื่องราวของสยาม หากแต่กลายเป็นพื้นที่เสรีทั้งทางบทความทางศาสนิกและบทความทางโลก ที่เปิดโอกาสให้สังคมล้านนาได้อ่านและรับรู้เหตุการณ์บ้านเมืองของตนและต่างพื้นที่อีกด้วย นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของเจ้านายล้านนา และอำนาจของเจ้าหลวงในฐานะผู้ปกครองสูงสุดของสังคมล้านนาแต่ละพื้นที่ค่อยๆ เสื่อมถอยลงไม่สามารถที่จะเป็นผู้มีอำนาจตัดสินชี้ขาดความเป็นไปในบ้านเมือง รวมถึงกิจการทั้งหลายในบ้านเมืองของตนได้อีก เจ้านายล้านนาปรับบทบาทเป็นผู้รับเอานโยบายจากรัฐบาลสยามมาบังคับใช้ในแต่ละเมืองควบคู่กับการทำงานของข้าราชการสยาม (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557)

อนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการแสดงอำนาจผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ ในการช่วยประกาศสถานะความเป็นผู้ปกครองดินแดนรัฐสยาม ในที่นี้รวมถึงการแสดงให้เห็นว่าบรรดาเจ้านายผู้ปกครองที่ชาวล้านนาให้ความเคารพในแต่ละเมืองเหล่านั้น กลับไม่ได้เป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง หากแต่เป็นกษัตริย์สยาม โดยอาศัยวิทยาการสมัยใหม่ในการตีพิมพ์ภาพถ่ายของบุคคลและกลุ่มบุคคลลงในหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์จึงถูกใช้เป็นที่ประกาศความเป็นใหญ่และความพยายามกลืนความเป็นเอกเทศของสังคมล้านนาลงให้คงเหลือเพียงพลเมืองในรัฐสยามเท่านั้น

ธรรมเนียมใหม่ที่เกิดขึ้นผ่านหนังสือพิมพ์ คือ การนำรูปภาพของกษัตริย์สยามตีพิมพ์ลงหนังสือพิมพ์ The Laos News ซึ่งเป็นฉบับเดียวที่ปรากฏการนำพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมข้อความอธิบายใต้ภาพอักษรสยามว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร” และอักษรโรมัน “Maha Vajiravudh, King of Siam.” เป็นภาพขาวดำขนาดกลางเต็มหนึ่งแผ่นของหน้าหนังสือพิมพ์ The Laos News (“Personal and Otherwise”, 1914, April) พื้นที่หนึ่งหน้าทั้งหมดถูกยกพื้นที่ให้แก่พระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ สอดคล้องกับนโยบายก่อนหน้านั้น 1 ปี ของพระองค์ตามรายงาน ค.ศ. 1913 ทรงรับสั่งให้กรมศึกษาธิการเลียนแบบมิชชันนารี “ให้กรรมการทำตัวอย่างบาทหลวงสั่งสอนราษฎร เมื่อเวลาออกตรวจราชการมีอำนาจสำหรับช่วยรักษาพยาบาล มีพระบรมรูปและธงช้างให้แก่ที่ที่ควรมี” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 12-13 สิงหาคม 2456) จะเห็นได้ว่ากรณีการตีพิมพ์รูปรัชกาลที่ 6 ในหนังสือพิมพ์ The Laos News แสดงถึงว่ามิชชันนารีรับเอานโยบายของพระองค์และปฏิบัติตามโดยทันที

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
Maha Vajiravudh, King of Siam

ภาพที่ 2 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นภาพเดียวกับที่ได้รับการตีพิมพ์ลงหนังสือพิมพ์ The Lao News เล่มที่ 11 ลำดับที่ 2 (เดือนเมษายน ค.ศ. 1914)
ที่มา (“บรมราชาภิเษก พระมหาจักรีบรมราชวงศ์”, 2562, 4 พฤษภาคม)

การเผยแพร่พระบรมฉายาลักษณ์จึงถือว่าเป็นธรรมเนียมใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับนโยบายที่จะอธิบายความเป็นใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเหนือดินแดนสยามของพระองค์ ซึ่งขณะดังกล่าวนี้สถานะของหัวเมืองล้านนาสิ้นสุดสถานะประเทศราชแล้ว และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามภายใต้ระบอบมณฑลเทศาภิบาล (มณฑลพายัพ) การประกาศตัวของพระองค์ผ่านช่องทางสื่อทำให้สังคมล้านนาได้รับรู้และเป็นการตอกย้ำสถานะการเป็นผู้ปกครองสูงสุดผ่านสิ่งพิมพ์ในลักษณะการสื่อความหมายผ่านวัตถุทางวัฒนธรรม (Material Culture) และตอกย้ำสถานภาพของล้านนาซึ่งการอยู่ภายใต้อำนาจของสยามอย่างชัดเจนขึ้น

เดิมทีนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองสยามและล้านนาเป็นเรื่องที่ถูกจำกัดไว้แค่เฉพาะกลุ่มเจ้านายผู้ปกครองเมืองทั้งหลายในสังคมล้านนา การประกาศสถานะของกษัตริย์สยามผ่านการพิมพ์รูปภาพนับเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในการสื่อสารสถานะของกษัตริย์สยามผ่านสิ่งพิมพ์ไปยังกลุ่มอื่นในสังคมล้านนา การพยายามยึดโยงคนหลายกลุ่มในล้านนามีความเข้มข้นมากภายใต้พระราชอำนาจพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อนว่าการปรากฏในพื้นที่สื่อสารสาธารณะเพื่อแสดงให้เห็นถึงว่าพระองค์ คือ กษัตริย์ผู้ปกครองดินแดนแห่งนี้ ซึ่งสามารถตีความถึงนโยบายซ่อนเร้นที่ว่า จะไม่มีล้านนาในความหมายที่เป็นสังคมหรือดินแดนที่แปลกแยกแตกต่างอีกต่อไป หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนที่มีชื่อว่า “ประเทศสยาม”

บทสรุป

การศึกษาสังคมล้านนาในช่วงที่สังคมกำลังมีพัฒนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐรวมศูนย์ของสยาม ภายใต้บรรยากาศที่เต็มไปด้วยความพยายามที่จะแผ่อิทธิพลสยามเข้ามายังสังคมล้านนา สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและสะท้อนผ่านเครื่องมือในการจัดบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อย่างเช่นหนังสือพิมพ์ของมิชชันนารี คุณูปการของคณะมิชชันนารีที่ปฏิบัติหน้าที่ในสังคมล้านนาจนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และสังคมท้องถิ่นของล้านนา

มีอยู่หลายด้าน ซึ่งความสำคัญของบทความนี้ได้ยกประเด็นพัฒนาการของสิ่งตีพิมพ์ ซึ่งได้รับการใช้เป็นพื้นที่ในการส่งถ่ายและสื่ออิทธิพลเรื่องราวของสยามลงไปยังสังคมท้องถิ่น ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้เลยที่จะไม่กล่าวถึงความสำคัญยิ่งของเหล่านักเขียนชาวยุโรป ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในฐานะเป็นสื่อกลางที่ช่วยเชื่อมโลกของสังคมล้านนาเข้ากับสังคมสยาม และอยู่ร่วมกับพัฒนาการของสังคมล้านนาทั้งทางด้านวิทยาการการพิมพ์ และเป็นปัจจัยสำคัญต่อกระบวนการกลืนกลายของสังคมล้านนาให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ

ดังนั้นช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงที่มีความสำคัญยิ่งที่สังคมล้านนาได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสยามมากขึ้น และปรากฏอย่างชัดเจนผ่านช่องทางสื่อสิ่งพิมพ์โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ทั้งฉบับภาษาล้านนาและภาษาอังกฤษ สิ่งเหล่านี้ถูกใช้เป็นหนึ่งช่องทางติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสังคมล้านนาด้วยกันเอง นอกจากนี้ยังกลายเป็นพื้นที่ในการประดิษฐ์ฐานตั้งมั่นอิทธิพลของสยาม จำนวนเรื่องราวเกี่ยวกับสยามได้เพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ทศวรรษ 1910 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านรัชกาลของกษัตริย์สยามอีกด้วย นโยบายการสร้างชาติได้ลดความเป็นเอกเทศของสังคมล้านนา และเปิดโอกาสให้ผืนดินล้านนาเข้ากับสังคมสยาม ดังสะท้อนได้จากการเปิดโอกาสให้ตีพิมพ์เรื่องราวทั้งที่ถูกแปลมาจากภาษาสยามหรือการบรรยายเล่าถึงเรื่องราวของเมืองศูนย์กลางการปกครองของสยาม นับเป็นการผลิตซ้ำการรับรู้ที่ว่าล้านนาและสยามเป็นหนึ่งเดียวกับภายใต้รัฐสยามผ่านช่องทางของหนังสือพิมพ์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ขรรค์ทางรถไฟมาแควเมืองทั้งเหนือ (1913). สิริกิตีฉบับ. กันยายน.

ขรรค์ประสิทธิ์ตามเลื่องแห่งมัทธาย. (1896). แปลโดย แมคคิลวารี, เดเนียล และแมคคิลวารี, โซเฟีย. Matthew. เชียงใหม่: บ้านวังสิงห์คำ.

คราวทางไฟกรุงเทพ. (1915). สิริกิตีฉบับ. กุมภาพันธ์.

จุลลภา อรรถ. (2513). กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

ชัยวัฒน์ ปะสนะ. (2563). พลวัตล้านนา: ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงภาษาในมณฑลพายัพภายใต้อิทธิพลสยามจากเอกสารมิชชันนารี ค.ศ. 1893-1926. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 8(2), 1-19.

ต้นเดิมภงดานชนชาวสยาม. (1921). สิริกิตีฉบับ. มิถุนายน.

ต้นเดิมภงดานชนชาวสยาม. (1921). สิริกิตีฉบับ. มิถุนายน.

เนื้ออ่อน ขรรค์ทองเขียว. (2559). เปิดแผนยึดล้านนา. กรุงเทพฯ: มติชน.

บรมราชาภิเษก พระมหาจักรีบรมราชวงศ์. (2562, 4 พฤษภาคม). มติชนออนไลน์. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/court-news/news_1477492.

ประหวัดไทยโดยสังเขป. (1925). สิริกิตีฉบับ. เมษายน.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. (2550). มิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคม พ.ศ. 2410-2476. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

พวรรณตรี แซ่อึ้ง. (2550). ยุทธศาสตร์วัฒนธรรมด้านการศึกษาของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน ในเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2416-2484. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

แมคคิลวารี, เดเนียล. (2544). กิ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว : อดีตชีวิตประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคคิลวารี ดี.ดี., แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

เรื่องเล่าขรรค์การบิน. (1920). สิริกิตีฉบับ. มิถุนายน.

วิทวัส ทวีพรกิจกุล. (2560). **โรงเรียนของมิชชันนารี: การต่อรองทางอุดมการณ์ของมิชชันนารีอเมริกัน เพรสไบทีเรียนในเชียงใหม่ (พ.ศ. 2442-2475).** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.

วิลสัน และคณะ. (1895). **อิมมัลท์ เปนบทเพลงสำหรับนั้สสถานลัทธิพระเจ้า.** เชียงใหม่: บ้านวังสิงห์คำ.

แวลส์, เคนเนท อี. (2501). **ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958.** พระนคร: สมาคริสตจักรแห่งประเทศไทย.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2557). **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส 3/109.** เอกสารกระทรวงเกษตร “กระทรวงเกษตรส่งขุนประกาศวิชันภาคผู้กำกับกองรังวัดแผนที่ป่าไม้คุมพนักงานไปทำรังวัดแผนที่ป่าไม้ในมณฑลพายัพแลจังหวัดลำปาง ” (24 เมษายน พ.ศ. 2466)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.6 ศธ 4/55.** เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ “ความเห็นเรื่องการจัดการศึกษามณฑลพายัพของเจ้ากรมศึกษาธิการ” (12 สิงหาคม – 13 สิงหาคม พ.ศ. 2456)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ศธ 43/14.** เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ “พระไพศาลฯ ไปตรวจราชการมณฑลพายัพ” (28 กรกฎาคม พ.ศ. 2456)

อรนุช นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2550). **พจนานุกรมไทย-พม่า.** พิษณุโลก: ตรีภูมิต.

ภาษาอังกฤษ

Briggs, W. A. (1904). **First Lessons in the Study of the Laos Language.** Chiang Mai: American Presbyterian Mission Press.

Church and Evangelistic Work. (1904). **The Laos News.** Vol. 1. No. 1 (January).

Collins, D. G. (1906). **An English Laos Dictionary.** Chiang Mai: American Presbyterian Mission Press.

Gleanings from Reporters' Note-Books. (1904). **The Laos News.** Vol. 1. No. 4 (October).

Gleanings, Personal and Impersonal. (1904). **The Laos News.** Vol. 1. No. 3 (October).

Malinee Khumsupha. (2011). **Changes in urban Bangkok 1855-1909: the impact of the settlement of the British and their subjects.** (Ph.D. Dissertation). Chulalongkorn University, Bangkok.

McGilvary, Daniel. (1912). **A Half Century Among the Siamese and the Lao: An Autobiography.** New York: Fleming H. Revell.

Pain, F. (2008). An Introduction to Thai Ethnonymy: Examples from Shan and Northern Thai. **Journal of the American Oriental Society.** 128(4), 641-662.

Park, R. E. The Natural History of the Newspaper. (1923). **American Journal of Sociology.** 29(3), 273-289.

Personal and Otherwise. (1914). **The Laos News.** Vol. 11. No. 2 (April).

Press Experiences. (1905). **The Laos News.** Vol. 3. No. 4 (October).

Press Experiences. (1906). **The Laos News.** Vol. 3. No. 4 (October).

Renard, R. D. (2006). Creating the Other Requires Defining Thainess against Which the Other Can Exist: Early-Twentieth Century Definitions. **Southeast Asian Studies.** 44(3), 295-320.